

ПРЕТЕЧЕ ДРУШТВА УЧИТЕЉА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ У ВРИЈЕМЕ ОТОМАНСКЕ И АУСТРОУГАРСКЕ ИМПЕРИЈЕ

Бранка Ловрић – Боснић¹
Бранка Лепир – Шиник²

Стручни рад DOI 10.7251/NSK2002099L UDK 371.12/.15:061.235(497.6PC) COBISS.RS-ID 131971073

Резиме

Друштво учитеља Републике Српске основано је 5. августа 2020. у Бањој Луци и чини прве кораке у борби за побољшање статуса учитеља у друштву. Међутим, та борба није новијег датума него сеже даље у прошлост. У вријеме Отоманског царства школство се одвијало при вјерским заједницама. Долазак Аустроугарске на ове просторе доноси одређене позитивне помаке јер уводи организовано школовање. Од недовољно плаћених учитеља очекивало се да код ученика граде позитиван однос према Монархији, што их је стављало под присмотру власти. Идеје великих педагога (Дистерверга, Хербарта и др.) учитељима преноси први школски часопис у Босни и Херцеговини с краја 19. вијека „Школски вјесник“. Почетком 20. вијека долази до првих удруживања учитеља оснивањем „Задруге за учитељску сирочад“, а потом многих учитељских удружења у Сарајеву, Мостару, Бањој

---

¹ Бранка Ловрић – Боснић је професор разредне наставе и професор српског језика и књижевности и запослена је у ЈУ ОШ „Доситеј Обрадовић“ Бања Лука. Е-адреса: branalovricb@gmail.com.

² Бранка Лепир – Шиник је професор разредне наставе и запослена је у ЈУ ОШ „Станко Ракита“ Врбања, Бања Лука. Е-адреса: brankalepir@hotmail.com.

Луци и другим мјестима, што је најактивнији период формирања разних учитељски удружења на овим просторима. Циљ овог теоријског проучавања јесте утврдити која учитељска удружења су постојала у периоду од времена турске власти до одласка Аустроугара са наших простора, које активности су обављали, у каквим друштвеним околностима, те какав су значај имали на учитељску заједницу и положај учитеља у друштву.

Кључне ријечи: учитељска удружења, положај учитеља, лучоноше знања.

Увод

Са оснивањем Друштва учитеља Републике Српске наметнула се и потреба да се осврнемо у прошлост и сагледамо прилике, положај и потребе учитеља што је кроз историју доводило до удруживања учитеља на овим просторима.

Учитељски позив, као ни један други, тражи посвећеност, просвјетљеност и цјеложивотно учење. Учитељ је вратар дјететове будућности у васпитном и образовном сегменту одрастања и зато можемо рећи да учитељски позив није само занимање него и животно опредјељење. Пратећи историјске токове са сигурношћу можемо рећи да без школа и просвјетних радника нема просперитета, напретка ни за појединца ни за друштво у цјелини.

Циљ овог истраживања јесте утврдити која учитељска удружења су постојала у периоду од времене турске власти до одласка Аустроугара са наших простора, које активности су обављали, у каквим друштвеним околностима, те какав су значај имали на учитељску заједницу и положај учитеља у друштву. Циљ смо конкретизовали кроз три задатка истраживања:

- 1) Приказати стање школства у вријеме Отоманског царства и Аустроугарске монархије на нашим просторима,
- 2) Анализирати разлоге оснивања учитељских удружења,
- 3) Стећи увид у рад удружења и значај који су имали на учитељску заједницу.

У писању овог рада кориштене су двије методе: историјска метода и метод теоријске анализе и синтезе. *Историјска метода* је незаобилазна код истраживања из области историје педагогије. Ова метода омогућава увид у стање и дешавања везана за школство у одређеном временском оквиру. *Метода теоријске анализе и синтезе* омогућава анализирање садржаја до којих се дошло при теоријском проучавању ове теме и доношење закључака о ономе што је био предмет проучавања. Кориштене су чињенице и сазнања до којих су дошли други истраживачи у својим истраживањима, а посебно смо се ослонили на радове Далиборке Шкипине (2020) и Митра Папића (1972, 1978). Поред тога, кориштени су приватни бројеви часописа, личне фотографије, извори са интернета и телевизије. На тај начин смо испратили шта је све мотивисало учитеље на формирање првих удружења у периоду од 19. вијека па све до одласка Аустроугара са наших простора, те какву су улогу и значај имали у друштву.

Школство и положај учитеља под турском влашћу

У земљи која је вијековима била под туђинском влашћу школа и учен човјек били су ријеткост. Турска власт је улагала минимална средства у образовање становништва, а иста су обично била знак добре воље након буна и устанака становништва посебно на почетку 19. Вијека када турска власт почиње да слаби на овим просторима.

Самоучка писменост је била присутна међу становништвом посебно у забаченим крајевима. Људи су сами учили читати и писати што се изузетно цијенило у тадашњем друштву (Папић, 1978). Учитељи тога времена су често били једва писмени, називани даскалима, а становништво жедно знања радо је дочекивало учитеља у своме крају.

Средином 19. вијека, највише због добрих трговачких веза са Србијом, у Босни и Херцеговини оснива се мрежа школа. Долазе школовани учитељи из регије, а српска влада шаље своје књиге те запоочиње организован наставни процес првенствено под окриљем православне цркве.

Православци су се образовали и у доба турске владавине, под утицајем Српске православне цркве, као и Русије, обично у манастирима. Католичка црква из Рима водила је бригу о католичком живљу омогућујући им школовање при сјемеништима, а муслимани су образовани под утицајем организације школства у Османском царству. Тек 1846. године турске власти дозвољавају да се у школама уче поред вјерских и свјетовни садржаји (Папић, 1978).

Уређење наставе у Отоманском царству почело се проводити 1869. године Школским законом о уређењу наставе у цијелом царству (Имамагић, 2019). Школе су носиле конфесионална и национална обиљежја. Тада су постојале вјерске, опште и приватне школе. О раду општинских школа бринула се држава, а приватне и вјерске школе финансирани су појединци и вјерске заједнице. Рад свих школа надгледала је држава.

Учитељски посао у српским школама обављали су углавном свештеници, али и свјетовњаци. На епархијској скупштини у Сарајеву 1873. године говорило се о питању школске аутономије, али и уједначавању рада у школама (Папић, 1978). Ово нам говори да су српске школе на крају турске владавине имале дефинисану организацију, те да су организована прва учитељска окупљања на којима се расправља о битним аспектима учитељског рада и излази са захтјевима везаним за школство пред тадашњу власт.

С обзиром да школованог учитељског кадра готово није ни било важно је истаћи оснивање Православне богословије 1866. године у Бањој Луци, а организатор је био Васо Пелагић (Слика 1). Богословија је дала прве школоване учитеље са овог поднебља. Неки од њих свој рад су наставили у региону, да би нам у другој половини 19. вијека из Далмације, Војводине, Пакраца и Карловца на ове просторе долазили школовани учитељи (Папић, 1972). Ово нас наводи на мишљење да су учитељи одшколовани у Пелагићевој богословији утицали на прилив учитељског кадра из региона у наше крајеве када је за тим било потребе. Православна богословија радила је око девет година, а њен оснивач Васо Пелагић протјеран је из Бање Луке у Цариград на „стотину једну годину“ (Милошевић, 2019).

Слика 1. *Васа Пелагић и Православна богословија у Бањој Луци*
(На линку: <https://www.glassrpske.com/lat/plus/istorija/bogoslovija-vase-pelagica>, Очитано: 23.11.2020.)

Митар Папић је, на основу београдског педагошког листа „Школа“, дошао до битног закључка који указује да се 1. октобра 1870. године у Бањој Луци десило прво организовано окупљање учитеља Босне и Херцеговине гдје су установљена правила за њихов даљи рад (Папић, 1978). Иако је Пелагић у то вријеме већ био напустио Бању Луку вјероватно је он, као значајна личност нашег школства, подстакао учитеље на организовано окупљање. Даљих података о раду овог организованог учитељства нисмо пронашли што нас наводи на закључак да је њихов рад прекинула тадашња власт.

Из овога видимо да турској власти није сметало учење вјерских садржаја, али буђење питања националног ослобођења од стране учитеља оштро се кажњавало, најчешће прогоном.

Школство и положај учитеља у вријеме аустроугарске окупације Босне и Херцеговине

Преузимањем власти Аустроугарска је затекла нешто од културног наслијеђа. У односу на претходни период, доласком Аустроугарске монархије остварен је значајан културно-просвјетни напредак Босне и Херцеговине. Напретку су допринијела културно-просвјетна друштва која се оснивају. Јеврејско културно-просвјетно и хуманитарно друштво „Ла Беневоленција“ основано јануара 1892. године било је најстарије друштво ове врсте у Босни и Херцеговини. Крајем 19. и почетком 20. вијека у Босни и Херцеговини, дјелују културно-просвјетна друштва „Просвјета“, „Гајрет“ и „Напредак“ (Папић, 1972; Шкипина, 2020).

По окупацији Монархија је одлучила основати јединствену државну школу по угледу на већ реформисану у Аустрији и Угарској, према замисли Фелбигера (Поткоњак, 2006). Циљ им је био да омладина буде одгојена у духу оданог подаништва Монархији. У школе су запослили своје подофицире који се у учитељском послу нису најбоље снашли. Увидјевши тај проблем морали су ангажовати домаће учитеље. С обзиром да су учитељи имали велики утицај на становништво било је потребно да су исти подобни и одани Монархији, а они који би дјеловали супротно бивали би изложени казним мјерама – премјештењима, отпуштањима и другим облицима казне.

Најутицајнији људи свих народа и конфесија БиХ залагали су се за организовање аналфабетских курсева с обзиром да је велики број људи остајао неписмен. Одлуком Земаљске владе од 26. августа 1879. године оснивају се два курса (Папић, 1972). На њима се првенствено изучавало читање и писање на домаћем језику, али с обзиром да су га полазници били добро савладали обука је проширена на рачун, земљопис и природне науке (Шкипина, 2020). Они касније уписују Реалну гимназију у Сарајеву. Нешто касније аналфабетски курсеви прерастају у прве основне школе у Босни и Херцеговини.

Земаљска влада је издала наредбу 14. марта 1891. године којом је дала инструкцију учитељству да својим радом придобије народ за школу, али њом није утврђен обавезан полазак дјецe у школу. Пошто прва наредба није дала жељене резултате 1893. године Земаљска влада је

издала детаљна упутства о унапређивању поласка дјецe у школу. Све то није дало значајне резултате и обухваћеност дјецe основним образовањем била је и даље јако мала.

Власт се залагала за отварање народних, грађанских школа са јединственим програмом, а гашење конфесионалних школа, тј. њихово претварање у државне што је изазвало отпор становништва. Покушавали су да сва национална обиљежја у школама избаце и наметну програм који је одговарао надлежнима. Крајем 19. и почетком 20. вијека Срби су се борили за црквеношколску аутономију, тј. самосталност у погледу организовања школства и цркве (Папић, 1972). Тек од 1903. године са смрћу аустроугарског управника Калаја, који је био изричит противник било чије националне идеје, наступа нешто повољнији период (Шкипина, 2020). Педагошка мисао се у то вријеме развијала највише под утицајем страних (првенствено европских) педагога, а у школским часописима у БиХ објављују се преводи њихових радова (Шкипина, 2020). У новембру 1887. објављена је наредба Земаљске владе о испитима за учитељско звање у основним школама у БиХ звана „дефинитивном“ према којој су учитељи могли бити помоћни, намјесни и стални (Папић, 1972; Шкипина, 2020). Помоћни учитељи су били они који су завршили трогодишњи курс „Образовалиште за помоћне учитеље“ који је кренуо са радом 1882/1883. године (Папић, 1972; Шкипина, 2020). То је онемогућило конфесионалним школама да добију довољан број оспособљених учитеља ван БиХ. Надзорницима је било омогућено да прегледају и прате рад учитеља када то хоће, контролишу његов рад и понашање ван школе као и право да прегледају учитељски стан. Тако је учитељ веома лако могао бити кажњен уколико би био проглашен неподобним, док је плата учитеља била мала, знатно нижа од чиновничке, чак и оне за коју је чиновник требао мање образовање од самог учитеља, а различита су примања имали и учитељи у градским и сеоским школама (Шкипина, 2020). Учитељице су биле у још тежем положају. Плата им је била мања него код колега, а од 1908. до 1918. за њих је уведен целибат, тј. било им је дозвољено остати у учитељској служби само, ако је брак склопљен са учитељем, а уколико је брак био склопљен са неучитељем онда је губила право на учитељску службу. Учитељи широм земље су изражавали незадовољство

због овакве праксе (Имамагић, 2019). С обзиром да су вијести о удруживању учитеља у Европи и њиховим постигнућима стизале до учитеља у БиХ, најчешће путем „Школског вјесника“, код њих се буди свијест о удруживању. Због лошег материјалног положаја учитеља 1901. године долази до првог формалног организовања учитеља и то оснивањем „Закладе за учитељску сирочад“ чији је основни задатак био стипендирање, материјално и финансијско помагање учитељске сирочади до њиховог оспособљавања за самосталан живот (Имамагић, 2019; Папић, 1972; Шкипина, 2020). Ову организацију поздравили су учитељи широм Босне и Херцеговине. Она је показала да постоји расположење за удруживањем учитеља како би побољшали свој положај. Тако се 6. јануара 1901. одржала Скупштина са преко 20 учитеља из мостарског, столачког, невесињског и љубушког котара ради оснивања „Учитељског друштва народних основних школа окружја мостарског“ (Имамагић, 2019; Шкипина, 2020). Влада је била против организовања ученијих и виђенијих људи и није дозвољавала окупљање учитеља са шире територије због чега су били у спору са Друштвом пуне три године да би на крају одобрила рад Друштва мостарских учитеља (Папић, 1972). Тек 1904. године долази до промјене става Владе према организовању друштва па је одобрено оснивања друштава у многим мјестима. У Сарајеву 7. фебруара 1904. године долази до оснивања „Учитељског друштва за град Сарајево и котар“, који мијења назив 17. априла 1906. године у „Учитељско друштво за град Сарајево и окружје сарајевско“ које је подузимало кораке како би се побољшало цјелокупно тадашње образовање (Имамагић, 2019; Шкипина, 2020). Расписује конкурс за издавање књига на који су се могли пријавити православни, католички и муслимански радови. Препознаје значај сарадње школе са родитељима и реализује разне стручне теме намјењене родитељима. Друштво на свом мјесечном састанку одржаном 18. новембра 1905. расправља о покретању иницијативе за оснивање „Савеза учитељских друштава“ (Имамагић, 2019).

О оснивању учитељских друштава у БиХ редовно је извјештавао часопис „Школски вјесник“ (лист за основно и средње образовање који је излазио од 1894. до 1909. године), а чије је сједиште било у Сарајеву (Слика 2.).

Службено је 29. маја 1904. године основано Друштво у Мостару чији је темељни циљ борба за сталешка питања те је усвојен приједлог да Друштво покрене часопис „Учитељска зора“ у функцији гласила самог удружења, а излазио је у Мостару до 1910. године. „Учитељска зора“ (Слика 3.) је постала орган Удружења учитеља БиХ са сједиштем у Сарајеву до 1921. године (Имамагић, 2019; Папић, 1972). Прво је штампан на оба писма, а од 1915. године само латиницом. Оба друштва наглашавала су значај даљег учитељског стручног усавршавања.

Слика 2. Школски вјесник, стручни лист
(На сајту: www.nub.rs, Очитано: 20.11.2020.)

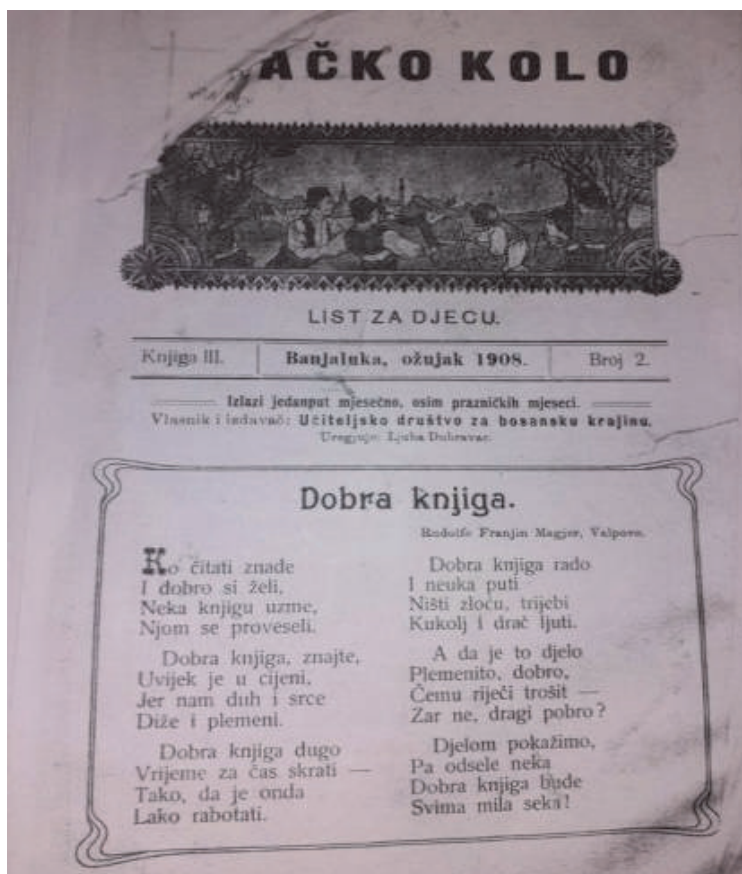

Слика 3. Учитељска зора, гласило „Савеза учитељских друштава БиХ“, 1914. (Према: Шкипина, 2020: 132)

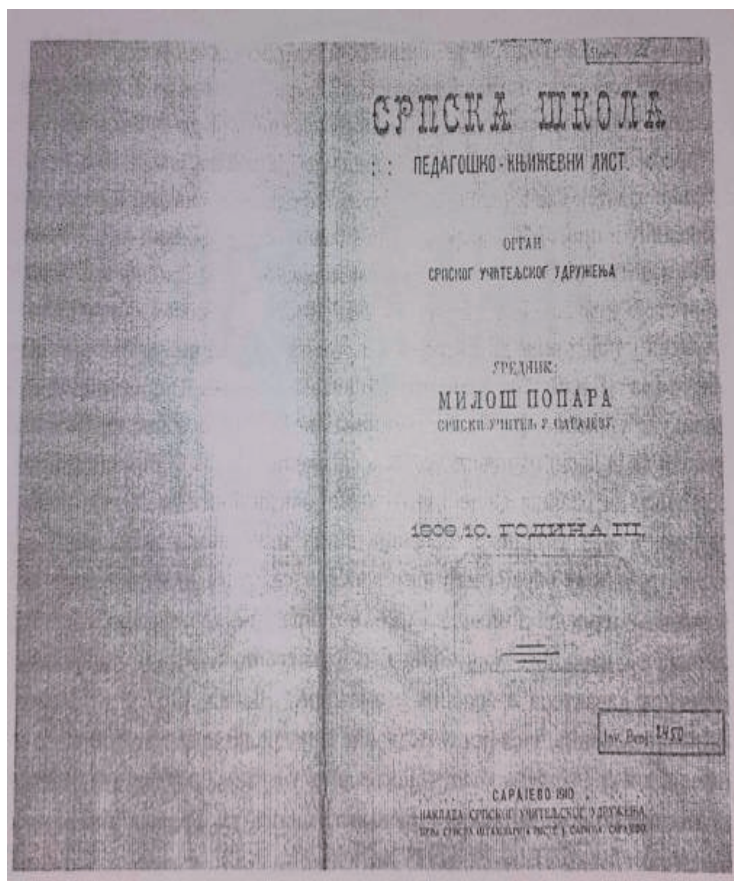
Након Сарајева и Мостара оснивају се учитељска друштва широм БиХ, и то у: Бањој Луци, Тузли, Дервенти, Травнику, Бихаћу, Билећи, Приједору, Брчком, Гацку, Зворнику и Бијељини. У Бијељини је 26. Јула 1904. године основана подружница Удружења, а предсједник подружнице је Стеван Николић, управник Српске школе, а касније школски надзорник.

Бањалучки учитељи иницирају покретање удружења по угледу на Сарајево и Мостар, па се тако 3. фебруара 1905. године оснива „Учи-

тељско друштво за Босанску Крајину“ са сједиштем у Бањој Луци, а његов предсједник је био Иван Штимац (Шкипина, 2020). Основни циљ Друштва био је борба за бољи положај учитеља и његово даље стручно усавршавање, те унапријеђење рада школа. Прва редовна скупштина Друштва одржана је 4. јуна 1906. године, а једна од тачака била је и упућивање захтјева надлежнима у погледу изједначавања плата са осталим чиновницима. Октобра 1906. године „Учитељско друштво за Босанску Крајину“ доноси одлуку о покретању омладинског часописа „Ђачко коло“ (Слика 4) који је објављивао бројне литерарне радове ученика и учитеља. Часопис „Ђачко коло“ објављиван је до 1941. године (Стојнић, 2016).

Слика 4. Омладински часопис Босанске Крајине
(Приватни број часописа)

Слика 5. *Српска школа, педагошко – књижевни лист, 1909-1910.*
(Према: Шкипина, 2020: 133)

„Учитељско удружење“ са сједиштем у Доњој Тузли основано је 4. јула 1905. године за доњотузланско подручје (данашње Лопаре), а предсједник је Шћепан Грђић. У Дервенти је 31. децембра 1905. године основано учитељско друштво гдје је договорено приступање учитеља основних школа Савезу друштва, чије је формирање већ било у најави (Шкипина, 2020). „Друштво српских учитеља“ основано је 1905. Године, а 1907. је покренуло часопис „Српска школа“ (Слика 5) који је излазио до 1912. године са сличном тематиком као „Учитељска зора“ (Папић, 1978). Ово удружење имало је пододборе у многим крајевима, а основни задатак му је био удружити српске учитеље који би заједничким снагама унапређивали школу, наставу, стварање пензионог фонда

за учитеље, те јачање веза са цијелим српским и словенским учитељством.

Сарајевско удружење је себи поставило за циљ да обједини многа удружења учитеља широм Босне и Херцеговине у једно. Друштво на свом мјесечном састанку 18. новембра 1905. године расправља о покретању иницијативе за формирање „Савеза учитељских друштава“ који би успоставио сарадњу између свих друштава која су тада постојала. Захтјев за истим је послат одмах према Земаљској влади. Од 6. до 8. јула 1906. године одржана је Прва општа учитељска скупштина на којој се говорило о учитељским платама и документу „Нацрт наставне основе“ који је уређивао наставу, гдје су учитељи по први пут дали мишљење из угла струке. Сва удружења су на својим засједањима требала расправљати о овоме и доставити своје приједлоге, али је само сарајевско удружење озбиљно размотрило исто те упутило закључке као изјаву цијелог учитељства Земаљској влади (Шкипина, 2020).

Српско учитељство је на неколико одржаних скупштина од 1905. до 1910. године расправљало о положају учитеља, њиховим платама и угледу српских школа. Ово удружење формално је постојало до 1920. године када се прикључује јединственом удружењу у Београду, коме и предаје сву своју имовину (Шкипина, 2020).

Подружница учитељског друштва за Босанску Крајину у Приједору основана је 25. августа 1908. године (Шурлан, 2018), а 1. октобра 1908. године конституисано је Друштво за брчански котар. Друштво за гатачки и невесињски котар основано је 4. априла 1911. године.

Одобрење за формирање „Савеза учитељских друштава“ формално је стигло тек 1910. године, године па је 5. јула 1911. године на Првој главној скупштини Савеза озваничен „Савез учитељских друштава БиХ“ у Травнику. „Савез учитељских друштава БиХ“ на себе преузима да буде упућен у све жеље и захтјеве учитељске струке, те да буде њихов глас против неправде којој су учитељи били често изложени. Савез је имао свој печат исписан латиницом, ћирилицом и арапским писмом (Шкипина, 2020). Овом Савезу су по завршетку Првог свјетског рата приступили и учитељи бивших српских школа. Друштво за котар Зворник, Сребреницу и Власеницу основано је 8. априла 1912. године, а

Учитељско друштво за бијељински котар основано је 12. фебруара 1914. године (Шкипина, 2020).

Удружења су на својим састанцима и скупштинама расправљала о положају учитеља у друштву, о струци, вршили ревизију наставних планова и програма, упућивали сугестије за измјене уџбеника, давали приједлоге рјешења одређених тешкоћа у раду, организовали стручна усавршавања наставника, друштвене библиотеке, издавали поучне књиге, педагошке часописе, организовали забаве и свечаности, те реализовали остале задатке које су удружења себи постављала као циљеве што је доприносило развоју школства и педагошких идеја у БиХ.

Веома битно питање о коме се доста расправљало на састанцима било је питање честог премјештања учитеља из једног мјеста у друго. Нису били сигурни у дужи останак у једном мјесту по добијању службе због чега су удружења често изражавала незадовољство по овом питању и тражили од надлежних рјешење истог. То је регулисано тек 1917. године Наредбом о стабилизацији (сталности) учитеља упућеној од стране Земаљске владе (Шкипина, 2020).

На састанцима учитељских друштава расправљало се и о облигаторном поласку дјецe у основну школу, по узору на европске земље. Захтјеву учитеља за законски регулисаном обавезом поласка дјецe у школу, донекле је позитивно одговорено 1911. године „Законом о обавезној настави“ (Шкипина, 2020; Шурлан, 2018).

Да су учитељска удружења имала свој углед у друштву говори и наредба из 1911. године коју је Земаљска влада упутила „Савезу учитељских друштава“ којом тражи од предсједника да сазове учитељство и организује дебату о томе какве би требале бити писанке и задаћнице за основну школу. Исте године се објављују „Рачуница за први разред српских основних школа“ коју је написао Милош Попара, српски учитељ у Сарајеву и „Читанка за други разред српских основних школа“ аутора Ђорђа М. Раце и Милоша Попаре (Шкипина, 2020).

Учитељска удружења су тражила да њихов надзор врше особе које имају искуство у раду у основној школи, како у сеоским тако и градским срединама, са изузетним залагањима у раду, са идејама и знањима која прате модерне педагошке токове како би са својим радом оплеменили и помогли учитељима чији надзор врше.

Готово током цијеле окупације учитељи су протествовали због ниских плата које су им у неколико наврата и под притисцима удружења повећаване, али никада им плате нису изједначене са чиновничким.

У периоду од 1914. до 1918. године највећи број учитељских друштава скоро је у потпуности обуставио свој рад. До 1918. године у Босни и Херцеговини постојала су два удружења и то „Удружење учитеља српских школа“ и „Удружење учитеља“ (народних школа).

Из овога видимо да су учитељска удружења настала у том периоду имала јасну визију свога рада, а утицај на власт им је са временом постајао већи. Њиховој популаризацији дала су допринос и учитељска гласила која су доносила битне вијести до учитеља у свим крајевима Босне и Херцеговине.

Лучоноше знања и њихов рад до стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца

У ери дигитализације, техничке и технолошке експанзије завјет нам је да сагледамо коријен српског светосавског наслеђа и почнемо са именом нашега првог српског просвјетитеља Саве Немањића, Светог Саве.

Ако знамо да су до 13. вијека књига и писано слово били недоступни српском народу, сакривени иза манастирских зидова и доступни једино монаштву, онда не можемо умањити значај Светог Саве који је манастирска врата, писано слово и књиге учинио доступним. Под окриљем старих православних манастира покренуо је школе, а улогу учитеља имали су монаси. Много вијекова касније из таквих школа изаћи ће позната просвјетитељска имена као што су Стојан Јовановић (Свети Василије Тврдошки и Острошки), Доситеј Обрадовић, Вук Ст. Карацић, као и Петар Кочић.

Послије Светог Саве треба поменути Стојана Јовановића, рођеног 28. децембра 1610. године у селу Мркоњићи, у Поповом Пољу. Школовао се у манастиру Завала, а потом одлази у манастир Тврдош. Добро познавајући прилике у Херцеговини, ишао је од мјеста до мјеста, попут мисионара учитеља, ширећи основна знања неуком народу. Када се

замонашио, добио је име Василије. Цијелог живота стицао је и ширио своја духовна и научна знања. Због свог рада народ га прозва еванђелски просветитељ.

Стихови игумана Георгија Мирковића (2008) највише говоре о заслугама Светог Василија Тврдошког и Острошког:

*„Василије Свети, поносе монаха,
Наставниче добри, светих пустињака...“*

Дух напредне мисли ширио се Европом, док је у Босни и Херцеговини владала заосталост и неписменост. Неколицина младих људи одлази на европске универзитете, гдје се школују, да би се по завршетку школовања враћали у Србију. Доласком Доситеја Обрадовића на позив Карађорђа, отвара се и прва Висока школа којој је Доситеј био и први управник, а уједно и први попечитељ³ просвјете.

Због географског положаја и близине са Србијом у Семберији послје Другог српског устанка почиње развој просвјете и других облика културног просвјетивања народа Босне и Херцеговине:

1831. године отворена је школа при манастиру Тавна;

1834. године отвара се школа у Јањи;

1838. године отвара се школа у Бијељини;

1882. године на подручју данашње територије Лопара и Угљевика отварају се школе у Забрђу и Корају (Папић, 1972).

У Бијељину 1893/1894. године долази свршени учитељ сомборске Учитељске школе, Јован Дучић. Изузетно активан у домену просвјетног и културног живота Бијељине окупља око себе учитеље, те привлачи пажњу Аустроугара и као такав, непожељан, бива протјеран. Сматра се зачетником идеје удруживања учитеља у Семберији. (<https://www.-gradbijeljina.org/sr/1598.obrazovanje.html>, Очитано: 9.2.2021.)

Овај податак нам говори да су окупационе аустроугарске власти на сваки начин гушиле окупљања Срба интелектуалаца, из страха да би могли радити против начела о унитарној Босни и Херцеговини и стварања босанске нације, идеје Бењамина Калаја.

---

³ Назив за министра из 19. вијека.

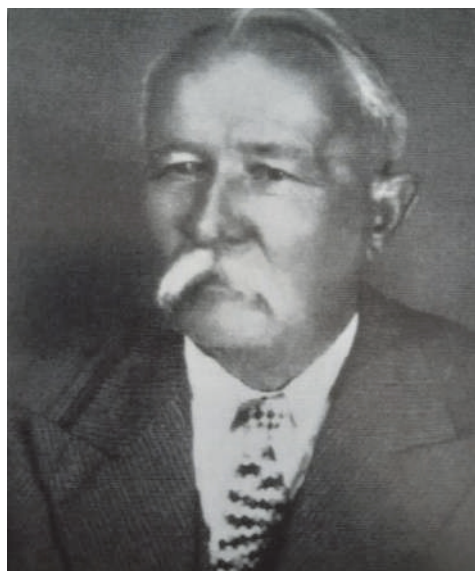
1879. године у Сарајеву се оснивају два курса која нешто касније прерастају у основне школе, а већ 1880/81. године отварају се народне основне школе у Травнику, Бањој Луци и Бихаћу. Нова власт инсистира да се настава одвија по утврђеном програму, а дјеца су у школу полазила са навршених седам година (Шкипина, 2020).

Због недостатка учитељског кадра 1882/83. године у Сарајеву је отворен трогодишњи курс под називом „Образовалиште за помоћне учитеље“ које је три године касније прерасло у Учитељску школу. Након тога је отворена Женска препарандија (учитељска школа) 1911. Године у Сарајеву и 1913. године у Мостару. Почетком Првог свјетског рата оне су премјештене у Дервенту 1914/1915. године (Папић, 1972; Шкипина, 2020).

У селу Грабу код Требиња, 1899. године радила је основна школа у којој је учитељ био Исак Вулетић, поријеклом из Оточца у Лици (Слика 6). Стекао је седморо дјеце, а умро је у Бањој Луци 1952. године (На сајту: <https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=335705>).

Учитељица Марија Тодоровић поред свог рада у школи била је укључена и у културни и духовни живот Бијељине. Већ 1905. године оснива у Бијељини, по угледу на Београд, Коло српских сестара. Марија шири културно-просвјетне и национално-ослободилачке идеје посебно изражене по анексији БиХ. По завршетку Првог свјетског рата Коло српских сестара је поново активно, а она се повлачи из јавног живота 1925. године. Заслужна је и за оснивање Женске занатске школе (Лазић, Вукашиновић и Жигић: 2012).

Од 1910. до 1914. године Вељко Чубриловић (Слика 7) је био учитељ у подмајевичком селу Прибоју. Постао је сарадник Јована Цвијића и Српске краљевске академије, за коју је скупљао етнографске податке. Био је члан Главног одбора Удружења српских народних учитеља, али због свог рада и напредних идеја, те учествовања у Сарајевском атентату, Аустроугарска га осуђује на смрт у велеиздајничком процесу. Уз Вељка Чубриловића и Стеван Николић је био члан „Младе Босне“ те је и он процесуиран након атентата на Франца Фердинанда. Чубриловић је убијен у Сарајеву 3.2.1915. године, а Николић је осуђен на 10 година тешке робије.

Слика 6. Исак Вулетић
(Из породичног албума)

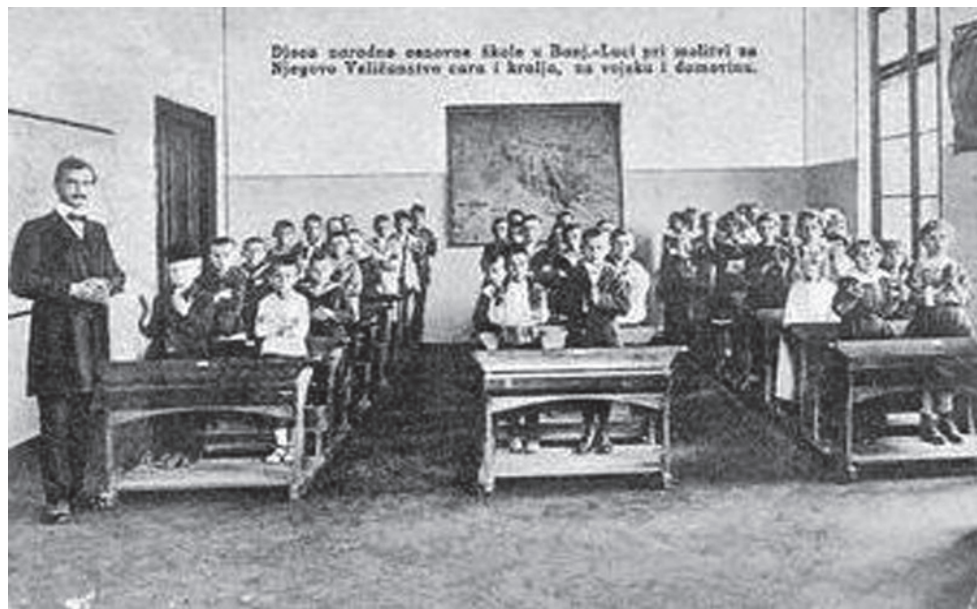

Слика 7. Вељко Чубриловић
(На сајту: www.priboj-majevica.com)

У Бању Луку из Глине 1868. године долази прва школована учитељица Анка Дракулић, а од 1877. до 1879. ради у Новом Саду гдје оснива и управља приватном основном школом. Претпостављамо да је засметала тадашњим властима које су је протјерале, али она се у Бању Луку враћа на позив Српске црквене општине гдје је 35 година радила као учитељица трећег и четвртог разреда у Православној основној школи (Слика 8.).

Са њом су радили учитељ Љубиша Трбуховића који је у Бању Луку 1882. дошао из Карловца и предавао у првом и другом разреду мушког одјељења, док је учитељица Софија Ковачевић водила први и други разред женског одјељења. Наставу су у тој школи похађала дјеца из разних крајева Босне и Херцеговине.

Из овога видимо да се на темељима сарадње коју је раније успоставио Васа Пелагић одвијала размјена учитеља који су долазили радити у Бању Луку када је то било потребно.

Слика 8. Православна основна школа у Бањој Луци крајем 19. Вијека.
(На сајту: www.glassrpske.com)

Слика 9. Учитељица Олга и њени ђаци (Кулунџија, 2020:134)

У току Првог свјетског рата у Босни и Херцеговини затварале су се многе школе. То се десило и у Бањој Луци. У жељи да јој ђаци наставе школовање, учитељица Олга Касаловић је одлучила да 1916.

године у Бањој Луци отвори прву приватну основну школу (Слика 9). Учитељица је у кући својих родитеља Драге и Здравка Шербла отворила школу у којој су ђаци сваког мјесеца плаћали школарину јер се школа тако издржавала. Било је преко 20 ученика, мушких и женских, а радили су у двије смјене. Аустроугарске власти су признавале свједочанства ове школе. Школа је радила до ослобођења 1918.

Једна генерација малишана која се у њој школовала, поново се укључила у рад државних институција за образовање по окончању рата.

Пошто је аустроугарска власт инсистирала на прогону ћирилице из школа, одмах по ослобођењу, 18.11.1918. године, уводи се поново ћирилица у народне основне школе (Папић, 1972).

До дана народног ослобођења 1918. године, према извјештају Земаљске владе за БиХ, радило је 320 основних школа с 900 учитељских лица, тј. једна школа на 160 км² и на 6.330 становника, а једно учитељско лице на 2.100 душа (Маловић, Ђуран, Ећимовић, 2018). Један од разлога због којих је било тако мало учитеља у односу на број ученика је и њихово учешће у рату, у којем су многи изгубили животе. Крај Првог свјетског рата дочекују веома ентузијастично, са надом у боље сутра и побољшање њиховог статуса у друштву.

Први српски учитељи, као и касније генерације учитеља, били су лучоноше просвјете и културе, буђења националне свијести код српског народа. Посебну пожртвованост у свом позиву су доказали кроз описмењавање и просвјећивање нашег становништва и његовог извлачења из просвјетне и културне заосталости. Учитељи тог времена су оставили поруку данашњим генерацијама учитеља да упркос спутавањима у раду нису посустајали него су истрајавали као просвјетитељи и борци за побољшање свог статуса.

Закључак

Анализирајући стање у школама у вријеме Отоманске владавине на нашим просторима дошли смо до закључака да школски систем није био добро организован и да се јако мало дјеце школовало. С обзиром

да турске власти нису улагале довољно средстава у школство дозвољавале су отварање професионалних школа док год се у њима није говорило о буђењу националне свијести. Аустроугарска власт уводи државну школу и законски регулише обавезан полазак дјеце у школу, што се може сматрати позитивном промјеном. За период који је народ Босне и Херцеговине провео под туђинском влашћу истичемо значај првих српских школа које су биле духовни светионици просвјете заједно са својим учитељима. Оне су наставиле свој рад упркос покушајима аустроугарских власти да угасе професионалне школе.

Разматрајући разлоге због којих су оснивана учитељска удружења видимо да је основни мотив удруживања учитеља био њихов лош материјални положај, неповољан положај у односу на друге чиновнике, те неједнакоправан однос према учитељицама и учитељима на селу.

На основу свега што смо приказали закључујемо да су удружења својим радом окупљала учитеље широм БиХ у једну струковну заједницу усмјерену на заједничку борбу за побољшање статуса учитеља. Својим радом стекли су углед у друштву, позивани од стране власти да дају мишљење о струковним питањима и дјелимично су побољшали свој материјални статус. Удружења су нам показала да уједињена имају већи утицај на друштво у цјелини. Организовано окупљање учитеља у удружења по угледу на европска усмјерио је учитељство Босне и Херцеговине на прихватање модерних педагошких тековина и начина борбе за остваривање својих права. На темељима те борбе настало је данашње Друштво учитеља Републике Српске као представника у борби за остваривање бољег положаја и вредновања учитеља у друштву.

Литература

- Васић, Л. (2000). *Школство у Босни и Херцеговини*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Кулунџија, Р. (2020). *Приче из Васиљеве баите*. Бања Лука: Саборни храм Христа Спаситеља Бања Лука.
- Лазивић, Т., Вукашиновић, Љ. и Жигић, Р. (2012). *Жене у историји Семберије*. Бијељина: Фондација Лара.

- Маловић, Г., Ђуран, Р. и Ећимовић, Ј. (2018). *Школство у Босанској Крајини (Бихаћка и Врбаска област) 1918–1929*. Бања Лука: Архив Републике Српске и Удружење архивских радника Републике Српске.
- Имамагић, А. (2019). *Учитељске удруге у БиХ у вријеме Аустро-Угарске*. Универзитет у Сарајеву, Филозофски факултет.
- Милошевић, Б. (2019). Протјеривање Васе Пелагића из Босне и Херцеговине 1869. године. *Српски историјски часопис II*, Бања Лука – Источно Сарајево: Удружење историчара Републике Српске „Милорад Екмечић“, стр. 55-82.
- Мирковић, Г. (2008). *Острог у пјесмама*. Острог: Манастир Острог.
- Папић, М. (1972). *Школство у Босни и Херцеговини за вријеме Аустро-угарске окупације (1878–1918.)*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Папић, М. (1978). *Историја српских школа*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Поткоњак, Н. (2006). *Образовање учитеља у Срба* (друго издање). Ужице: Учитељски факултет.
- Стојнић, Б. (2016). *Штампа у Босанској Крајини 1906–1941*. Бања Лука: Архив Републике Српске и Удружење архивских радника Републике Српске.
- Шкипина, Д. (2020.) *Сталешке организације учитеља у Босни и Херцеговини на размеђи 19. и 20. вијека*. Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет.
- Шурлан, Д. (2018). *Школство Приједора кроз историју 1835–1945*. Приједор: Народна библиотека „Ђирило и Методије“.

Интернет извори

<https://www.glassrpske.com/lat/plus/istorija/bogoslovija-vase-pelagica>

Очитано: 23.11.2020.

<http://www.digitalna.nubrs.rs.ba> Очитано: 23.11.2020.

<https://publications.anubih.ba/> Очитано: 23.11.2020.

<https://www.gradbijeljina.org/sr/1598.obrazovanje.html>

Очитано: 9.2.2021.

[www.glassrpske.com/lat/plus/istorija/Zapisi-iz-arhiva-Republike Srpske](http://www.glassrpske.com/lat/plus/istorija/Zapisi-iz-arhiva-Republike_Srpske), Очитано: 23.11.2020.

<https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=335705>, Очитано: 23.11.2020.

Branka Lovric-Bosnic
Branka Lepir-Sinik

**PREDECESSORS OF THE TEACHERS' ASSOCIATION
OF THE REPUBLIC OF SRPSKA
AT THE PERIOD OF THE OTTOMAN
AND AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRES**

Summary

The Teachers' Association of the Republic of Srpska was founded on 5 August 2020, with a view to improving the position of teachers in the society. Yet, this struggle dates back to the period of the Ottoman and Austro-Hungarian empires, where the former featured education within religious communities and where a certain breakthrough was made as regards the latter, whose authorities introduced organised, institutionalised education. In this respect, the underpaid teachers were supposed to help children develop a positive attitude towards the Monarchy, which put them under close scrutiny of the authorities. It was the 'Skolski vjesnik' journal that disseminated ideas of great educators of the time, such as Disterweg, Herbart etc, to teachers in Bosnia and Herzegovina at the end of the 19th century. The turn of the century saw the first attempts at organising teachers by the emergence of the 'Zadruga za uciteljsku sirocađ' teachers' association, followed by numerous such associations in the towns of Sarajevo, Mostar, and Banja Luka, as well as in other places across the country, which marks the most fruitful period in this regard. This paper aims at determining the list of teachers' associations that existed throughout the period of the Ottoman Empire rule until the abolish-

ment of the Austro-Hungarian dominance in this region, at describing their activities under respective social circumstances, as well as at establishing the impact they had on the position of teachers in the society.

Key words: teachers associations, position of teachers, torchbearers of knowledge.

**Бранка Ловрич – Боснич
Бранка Лепир – Шиник**

ПРЕДШЕСТВЕННИКИ ОБЩЕСТВА УЧИТЕЛЕЙ РЕСПУБЛИКИ СЕРБСКОЙ ВО ВРЕМЯ ОТТОМАНСКОЙ И АВСТРО-ВЕНГЕРСКОЙ ИМПЕРИИ

Резюме

Общество учителей Республики Сербской было основано 5 августа 2020 года в Баня-Луке и делает свои первые шаги по повышению статуса профессии учителей в обществе. Однако, эта борьба существует с давних времен. Во время Оттоманской империи учебный процесс осуществлялся в рамках религиозных обществ. Формирование австро-венгерской власти на наших просторах приносит некоторые положительные эффекты, так как образование становится организованным. От мало оплачиваемых учителей ожидалось, чтобы они у учеников развивали позитивное отношение к монархии. Таким образом власт осуществляла надзор учителей. Идеи знаменитых педагогов (Дистервега, Гербарта и др.) передавались посредством первого образовательного журнала в Боснии и Герцеговине „Школьный вестник“, появившегося в конце 19 века. В начале 20 века происходит первое объединение учителей через основание Сообщества для защиты учительских сирот, а потом были основаны многие учительские сообщества в Сараево, Мостаре, Баня-Луке и других местах. Это был самый ак-

тивный период формирования различных учительских обществ на нашей территории. Цель настоящего теоретического исследования – утвердить какие учительские ассоциации существовали в периоде от времени Османской империи до окончания австро-венгерской власти на наших территориях, какие мероприятия они проводили, в какой общественной обстановке, а также какое влияние они оказывали на учительскую общность и положение учителей в социальной среде.

Ключевые слова: *учительские общества, положение учителя, светносцы знаний.*

